

Odins Tårnets kvarter

Anders W. Berthelsen: Bolbro-bogen, Forlaget Skulkenborg, Odense 1994, 112s., kr. 98.-, ISBN 87-88475-077

Første kapitel i denne bog har overskriften: "En affyringsrampe". Og kapitlet starter således: "De fleste danskere har været i Bolbro. De ved det bare ikke. Der er ingen byskilte, der åbenbarer det ældgamle navn, for Bolbro har været en del af Odense siden 1901". Derefter går bogen i gang med at fortælle historien om den bydel i Odense, som de fleste blot kender som en fire spors indfaldsvej til Odense, når man kommer fra Middelfart. Bydelen har måske knapt nok opfattet sig selv som andet end blot et boligområde og en forstad til Odense. Det er den forestilling, som forfatteren gerne vil rokke ved med denne bog.

Selv skriver han, at de, der kører igennem Bolbro, husker de fire lyskurve. De sportsinteresserede kender idrætsparken. Stedet har ingen herregårde, ingen seværdigheder eller arvegods at forholde sig til. Dog var der fra 1935 til 1944 det 140 meter høje Odinstårn, lavet af borerørene fra Lillebælts-brobyggeriet. Berthelsen skriver, at ingen ved, hvem der først fik ideen til det skyhøje fallossymbol. Den kom fra entreprenørerne Axel Mønborg og Ejnar Thorsen. De havde først tænkt sig at bygge tårnet ved Lillebæltsbroen. Da de søgte kapital til et tårnbyggeriselskab i Odense, kom de i forbindelse med Ingeniør Weber. Æren for tårnet må således tilskrives de tre herrer. Beliggenheden skyldes, at kapitalen blev skaffet til veje under forudsætning af, at tårnet

kom til at ligge i Odense Kommune.

Har Bolbro ikke de store seværdigheder i dag, kan forstaden til gengæld fremvise samtlige former af boliger for småfolk, i de forskellige typer som har været fremme gennem de sidste 100 år. Lokalsamfundet har ikke mondænt villabyggeri. Områdets gader havde øgenavne som Revolverstræde, Gummiløse, Roterederne og Aldersrenten. Industri var der ikke noget af; arbejderne var beskæftiget på de store arbejdspladser inde i Odense. Bolbros udvikling rent bygningsmæssigt er ifølge Anders Berthelsen passet til i det socialdemokratiske billede af en veltilpas og veltilpasset dansk arbejderklasse uden større fordringer til livet end en toværelses med adgang til bad. Odenses middelklasse flyttede fra 1930'erne og fremefter i villaer/parcelhuse andre steder end Bolbro, hvor der i stedet blev bygget mange rækkehuse og boligblokke. Indbyggertallet i Bolbro var i 1930 på 2.400, i 1947 på 4.500 og toppede i 1965 med 16.231. I 1993 boede der 10.651 i bydelen.

Stedbetegnelsen opstod på baggrund af, at der over Årenden gik en bro af træstammer. Senere udviklede det sig til en lille landsby med 8 gårde. Siden 1880'erne havde enkelte arbejdere bygget småhuse i Bolbro. Ved sammenlægningen med Odense Kommune i 1901 var det samlede antal beboere i Bolbro på 358 mennesker. Bebyggelsen var på 4 gårde og ca. 50 huse. Tæt på Bolbro kom Odense Sukkerkøgeri og Sydfyenske Jernbaners maskinværksted til at ligge. Hovedparten af arbejderne, som bosatte sig i Bolbro, var beskæf-

*Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Gerd Callesen,
Ole Jørn og Anne-Lise Walsted*

tiget på de to virksomheder eller ved Odense Kommunes dag- og natrenovation.

Jernbanearbejderne dannede en byggeforening, og mellem 1908 og 1910 blev området første 28 tvillingehuse bygget. Kvarteret gik under øgenavnet "Lokomotiv-husene". På nabogaden, Lundsgårdsvej, opstod ligeledes en byggeforening, som opførte 8 tvillingehuse. På et tidspunkt var de overvejende beboet af skraldemænd, og gaden kom til at gå under øgenavnet "Skidtmændenes gade".

Et andet kvarter, som beskrives i bogen, er "Træbyen". Bogen giver her et godt indtryk af, hvordan et nybyggerkvarter for arbejdere skød op for 75 år siden. "Mutter holdt underlaget rent - ikke med en støvsuger, men med en rive og skuffejern. Gulv var der nemlig ikke noget af de første år. Sengene stod på den bare jord, dog hævet af nogle murbrokker". ... "I den ene ende af grunden gravede vi vand op. I den anden ende gravede vi lort ned".

Forfatteren fortæller andre spændende historier. Odense overtrådte i flere år loven ved at bruge byens fattiggård som børnehjem. Ulovligheden blev afskaffet ved at bygge Bolbro Børnehjem i 1908, og i bogen er der en interessant erindring fra en pige, der som 13 årig blev anbragt der i 1935. Andre kapitler fortæller om Odinstårnet, modstandsbevægelse i Bolbro, skolen osv. osv. Efter gennemlæsningen af bogen sidder man tilbage med en god viden om det område, bogen beskriver. Samme gode oplevelse som med Anders W. Berthelsens første bog, Skibhusbogen: Vellykket, godt

sprog, let læst og med et solidt indhold.

Nu er jeg blot spændt på, om der også kommer en Tarupbog, Korupbog, Næsbybog, Dalumbog osv. osv. Hvis det bliver tilfældet, håber jeg, at Anders W. Berthelsen også i de kommende områdebøger vil holde samme gode standard, som i de to første bøger. Men måske også finde nye og spændende indfaldsvinkler og historier frem.

John Juhler Hansen

En nekrolog over Sovjetunionen

Jørgen Peter Christensen: Sovjetunionens Økonomiske Historie, Systime, Herning 1994, 368 s., kr. 240,-, ISBN 87-7783-007-5

Bogens opbygning er organiseret efter den historiske kronologi. Væsentligt er det, at kapitel 1 giver en meget nyttig gennemgang af sidste del af Tsar-tiden. Hovedbudskabet er, at ganske vist kommer der gang i udviklingen såvel inden for landbrug som i industrien, men i forhold til udviklingen i verden uden for og i forhold til problemerne er utilstrækkeligheden fremherskende. Et citat af Sergej Witte, der under 1905-revolutionen blev Tsarens førsteminister, er særdeles illustrativt: "Den historiske fremmarch er uophørlig. Enten bliver den borgerlige frihed virkeliggjort gennem reformer eller gennem revolution. I sidste tilfælde vil friheden først opstå sent af askedyngerne efter en ødelagt tusindårig eksistens. Den russiske revolution, meningsløs og ubarmhertig, vil feje alt bort, slå alt itu. ... Man vil

forsøge at realisere den teoretiske socialismes idealer. Disse forsøg vil være forgæves, men dog af afgørende virkning. De vil ødelægge familien, tilintetgøre det religiøse liv, ophæve ejendomsretten og undergrave retsgrundlaget... Statsmagten må stille sig i spidsen for frihedsbevægelsen. Der findes intet valg" (pp. 50f).

Som bekendt var det gamle regime ikke villig til eller i stand til at følge Wittes gode råd om at stille sig i spidsen for frihedsbevægelsen. Tsar-styret blev erstattet af det bolsjevikiske regime november 1917. Den økonomiske politik under den efterfølgende borgerkrig var dels styret af kamp mod kaos og sammenbrud, dels led i et forsøg på en hurtig overgang til socialisme. De centrale elementer i periodens økonomiske politik var nationalisering af hele industrien, statslig allokering af stort set alle varer såvel råvarer, halvfabrikata som færdigvarer, delvis tvangsallokering af arbejdskraft, forbud mod privat handel, tvangsrekvisition i landbruget, rationering herunder så vidt det var muligt minimumsrationer af basale fødevarer og delvis afskaffelse af transaktioner i penge (p. 61).

Konsekvensen af borgerkrigen var store ødelæggelser af industrielle anlæg og jernbaner. Men hertil kom de skader, der skete i form af, at bønderne ved den hårdhændede politik, som regimet førte over for dem, blev forvandlet til modstandere. Lenins forsøg på at spille fattigbønderne ud mod mellembønderne og især de rige bønder viste sig allerede her i sommeren 1918 uholdbar. Her har vi en af de helt afgørende svagheder i den bol-

sjevikkiske strategi, nemlig troen på at fattigbønderne ville alliere sig med arbejderklassen i byen.

I 1921 var landet gennem borgerkrigen med de rødes sejr, men med et ødelagt land og bondeoprør undervejs. Lenin formulerede forslaget om at gå over til en ny økonomisk politik, den såkaldte NEP-politik.

NEP-politikken var en liberalisering af økonomien. Bortset fra den store industri, bankerne og udenrigshandelen samt transportsektoren og en stor del af engroshandelen, som fortsat var statslig, blev der i vidt omfang åbnet op for privat foretagsomhed. I byerhvervene var det især inden for handel, håndværk og mindre industri, at forandringerne blev tilladte. I landbruget fik bønderne frihed til at disponere over deres overskud efter skat. Og i begrænset omfang blev der åbnet op for at leje jord og anvende lønnet arbejdskraft.

Denne nye økonomiske politik havde to forskelligartede typer af virkninger. På den ene side øgedes produktion og forbrug. På den anden side opstod der dels arbejdsløshed, dels indkomstforskelle.

I 1920'erne foregik der en omfattende debat om hvilken økonomisk strategi, der skulle følges for at opbygge et socialistisk samfund. Dette mål var alle enige om. Og alle var også enige om, at dette mål kun kunne opnås gennem en industrialisering. Men hvorledes? I hvilket tempo? Og hvorledes skulle den finansieres? Der var ikke enighed om midlerne til opnåelse af de fælles mål.

SUKPs venstrefløj, hvis kendteste økonom var E. Preobrazjenskij, men som ellers tegnedes

af Trotskij, gik ind for en hurtig industrialisering med vægten lagt på kapitalgodesektoren. Denne udvikling krævede en væsentlig forøgelse af investeringerne i samfundet. Nødvendigheden heraf kom dels fra et kapitalapparat, som var ved at være slidt ned, dels fra udbygningskravene. Finansieringen heraf var blevet besværliggjort, dels fordi udlandet ikke længere kunne påregnes som en kilde, dels fordi revolutionens indkomstudligning havde medført en øget forbrugskvote eller formindsket opsparende kvote. Preobrazjenskij havde i realiteten kun én kilde til at løse opsparende problemet nemlig at lade staten opkøbe landbrugsprodukter til lave priser og sælge industriprodukter til landbrugerne til høje priser. Altså en slags "ulige bytte". Men der indgik ikke tvangskollektivisering i Preobrazjenskij's strategi.

Højrefløjens ledende økonom var Nikolaj Bukharin, men talte ellers politikere som Rykov og Tomskij. Bukharins argumentation mod venstrefløjens forestilling om, at det ville være muligt at bruge prismetanismen til at presse et overskud ud af bønderne, var, at en sådan politik ville begrænse den markedsførte produktion af landbrugsprodukter. I stedet burde der stimuleres til økonomisk vækst i landbruget ved incitamenter til at øge produktionen og forbedre dyrknings- og avlsmetoder. De her ved stigende indkomster hos bønderne ville føre til stigende opsparende kvote sædvanligvis var højere end byboernes. Og det ville også være muligt at øge beskatningen. Inden for industrien

skulle der ske en udvidelse af såvel produktionsmiddelsektoren inklusive den del, der især levere maskiner m.v. til landbruget, som forbrugsmiddelsektoren. Forbrugsmiddelsektoren havde i følge Bukharin den fordel, at den kunne køre på et lille produktionsomfang, således at den ikke skulle bruge mange år på at blive opbygget.

Imidlertid blev problemerne løst på en ganske anden måde, end såvel Preobrazjenskij som Bukharin havde forestillet sig. Der skete det, at centrumgruppen omkring Stalin udmanøvrede først venstrefløjens og derefter højrefløjens. Resultatet var, at Stalin skabte en industrialiseringsstrategi af ekstremt omfang og tempo baseret på tvangskollektivisering af landbruget.

En væsentlig del af bogen handler nu om, hvorledes denne proces forløb, og hvorledes systemet udviklede sig og virkede fra iværksættelsen i sommeren 1929 og frem til dets sammenbrud med Sovjetunionens opløsning med udgangen af 1991.

Jeg har brugt så forholdsvis megen plads på starten og debatten om, hvorledes det økonomiske system i Sovjetunionen skulle udformes. Af den bestemte grund at den gennemtrumfede beslutning i slutningen af 1929 også må betragtes som ansvarlig for systemets store svagheder, som var en væsentlig del af baggrunden for dets stivhed og immunitet overfor reformer sidenhen. Så sent som i 1981 udtalte partisekretær Brezjnev på 26. partikongres i forbindelse med den evindelige diskussion om at få øget produktionen af forbrugsvarer mere end produktionen af produktionsmidler: "Problemet

er at skabe en virkelig moderne sektor, der producerer forbrugsvarer og tjenesteydelser til befolkningen, som imødekommer deres efterspørgsel. Idet jeg afslutter dette punkt, vil jeg gerne betragte det som mere end et rent økonomisk problem og stille spørgsmålet i en bredere sammenhæng. De ting, vi taler om - mad, forbrugsvarer, tjenesteydelser - er problemer i millioner og atter millioner af menneskers dagligliv. Butikken, cafeteriet, vaskeriet, rensneriet er steder, hvor folk kommer hver dag. Hvad kan de købe? Hvordan bliver de betjent? Hvordan bliver der talt til dem? Hvor lang tid bruger de til alle slags daglige gøremål? Folk vil vurdere vores arbejde for en stor del ud fra, hvorledes disse spørgsmål bliver løst. De vil være strenge og nøjeregnende i deres vurdering. Og, kammerater, det må vi huske" (p. 195f).

Brezjnev oplevede ikke, hvorledes folk vurderede systemets evne til at tilfredsstille deres daglige behov. Der gik et tiår mere, før de accepterede, at systemet forsvandt på historiens losseplads.

Bogens styrke er, at den er i stand til at fastholde nogle hovedproblemstillinger inden for de enkelte kapitler og i bogen som helhed. Selv om der er tale om en økonomisk historie, får den perspektiveret materialet, fordi forfatteren som økonom bruger sin teori til dette. Og samtidig er forfatteren ikke så naiv, som visse økonomer somme tider (lader som om de) er, hvor de tror, at politikere søger at maksimere en eller anden samfundsmæssig velfærdsfunktion. Vi er ikke ladt i tvivl om, at der også er tale om nogle magtbesid-

dende grupper, der forsøger at fortsætte med at besidde magten.

Men i lyset af den udvikling vi har set i Ruslands lange historie i almindelighed og i de senere år i særdeleshed, vil jeg nok være tilbøjelig til at være pessimistisk med hensyn til muligheden for, at statsmagten i Rusland kan stille sig i spidsen for frihedsbevægelsen, som Sergej Witte krævede i sit memorandum til Tsaren i 1905. Den russiske stat synes før som siden at være erobret af en lille gruppe skrupelløse folk, der bruger den til egne snævre interesser.

Jørgen Lindgaard Pedersen

International review of social history (IRSH)

Cumulative Index to the international review of social history. Volumes 1-37 (1956-1992), Cambridge University Press, Cambridge 1993, 107 s., £ 10.-

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis i Amsterdam startede i 1956 sit tidsskrift IRSH. Da det er centralt i studiet af arbejderbevægelsens historie og socialhistorien, er det glædeligt, at der nu er udgivet et Cumulative Index for årgangene 1956-1992 ved Victor F. Gilbert.

Beklageligvis er det ikke gjort godt nok. Der findes forfatter-, titel- og emneregistre, og med dem burde man så kunne finde, hvad man søger efter. Men emneregistret er åbenbart inddelt efter noget vilkårlige emner; Gilbert har heller ikke altid kunnet gennemskue, hvad artiklerne indeholder og derfor ikke kunnet indordne dem rigtigt. Det er en vanskelig proces at gennemskue,

hvordan man kan genfinde en artikel. Uden forklaring er anmeldelserne ikke registreret hverken i emne- eller titelregistret.

I forfatterregistret er der ikke skelnet mellem anmeldelser, artikler og dokumenter, hvilket betyder at man ikke kan finde anmeldte bøger under deres titel eller forfatter, men under anmelderens navn, dvs. at man ikke kan finde ud af hvilke bøger, der er anmeldt. Der er for øvrigt ikke engang en henvisning til, at der findes et omfattende bibliografisk materiale i tidsskriftet i form af korte omtaler af bøger.

Der er ærgerligt, at chancen til at udarbejde et godt hjælpemiddel er spildt, men index'et kan da bruges.

Martin Andersen

Kommunisme i Tyskland 1945/46 - dokumenter

Dokumente zur Geschichte der kommunistischen Bewegung in Deutschland. Reihe 1945/46. Bd. 3 Protokoll der Reichsberatung der KPD 8/9. Januar 1946.

Udg. af Günter Benser og Hans-Joachim Krusch, K. G. Saur Verlag, München 1995, 553 s., DM 320.-, ISBN 3-598-11117-7

KPD var ikke et nyt eller genoprettet parti i 1945, det fortsatte sin eksistens med den gamle partiledelse, der i emigrationen havde gennemført to konferencer og havde sin legitimitet derfra. Straks efter sin tilbagevenden til Tyskland havde ledelsen besluttet hurtigst muligt at indkalde til en fællestysk konference. Knapt et halvt år efter vurderede ledelsen tidspunktet

til at være modent og indkaldte repræsentanter fra de 4 besættelseszoner til en konference i Berlin i januar 1946. Af forskellige grunde blev denne konference dog udskudt til marts 1946 (og vil blive dokumenteret i bd. 4).

De forskellige møder i begyndelsen af januar blev derefter omdøbt til at være en rådslagning (Reichsberatung) uden beslutningsret. Protokollen for forhandlingerne på denne udgør hoveddelen af det foreliggende bind. Den bliver suppleret med protokoller og beretninger fra fem regionale partikonferencer i de vestlige zoner og med 53 rundskrivelser fra KPDs centralkomites sekretariat til partidistrikterne fra sommeren 1945 til april 1946.

I modsætning til dokumenterne i de to første bind er dele af de originale dokumenter, der stammer fra KPDs arkiv, i dette bind så dårlige, at udgiverne har besluttet sig til at lave nye udskrifter af flere sider. Bortset herfra er udgivelsens standard og udstyr på samme høje niveau som i de første bind. Udgivelsesmæssigt er det et fremragende værk i 1130 anmærkninger formidles et væld af oplysninger, der i mange tilfælde må have været vanskelige at fremskaffe; bare det at kunne identificere de ofte fejlskrevne navne i de originale protokoller er en bedrift. I femte bind kommer der registre til alle bind, og det er meget påkrævet for at kunne udnytte de mange informationer i de allerede foreliggende bind.

De aftrykte materialer viser tydeligt, at KPD nok var et enhedsparti med fælles teoretisk baggrund, men at der var en betydelig bredde i vurderingerne af

de aktuelle opgaver. Et udkast til retningslinjer for partiets opbygning og medlemshvervningen fra efteråret 1945 (s. 359-66) udarbejdet i centralkomiteens sekretariat viser - bortset fra en utrolig byråkratisk indstilling - en linje væk fra det klassiske arbejderparti til et moderne folkeparti, samtidig med at partiet opretholdt forestillingen og kravet om at være den ledende kraft i bevægelsen. Det skulle iflg. udkastet betyde, at partiet ikke mere kunne være en opposition mod den kommende stat, men tværtimod måtte være medvirkende ved dens opbygning. Partiledelsen troede åbenbart, at besættelsesmagterne uden større sværgslag var interesseret i at få opbygget en ny centraliseret tysk stat hvilende på demokratiske strukturer i samfund og økonomi. Iflg. udkastet skulle KPD blive det tyske folks masseparti og kunne optage medlemmer fra alle sociale lag i partiet, så længe de anerkendte aktionsprogrammet fra 11. juni 1945 - dette ligger meget langt fra Kominternpartiernes oprindelige kriterier for medlemmer. Der var dog undtagelser: nazister kunne ikke optages - og i 1945 må der jo have været en del - og lige så lidt kommunister, der var blevet ekskluderet før 1933.

Det kan tænkes, men det kan først afgøres på grundlag af yderligere materiale, at det var forholdene i den sovjetiske zone, der var grundlag for ledelsens naive vurderinger. Ganske vist er der tale om et udkast, men udkastet stemmer delvis overens med andre dokumenter og er et udtryk for partiledelsens opfattelser. I et beslutningsudkast til konferencen (s. 3-5) - som ikke blev diskute-

ret, da konferencen først afholdtes i marts - gav repræsentanter for partiet i de vestlige zoner udtryk for en mere traditionel opfattelse af et kommunistisk partis opgaver. Men ej heller i de vestlige zoner var vurderingerne ensartede, hvilket fremgår af diskussionerne på distriktskonferencerne; det var især forholdet til Socialdemokratiet, der var omstridt. I vest, hvor socialdemokraterne stort set afviste et enhedsparti af KPD og SPD, gjorde en ultravenstrelinje sig gældende forskellige steder - f.eks. i Hamborg og Düsseldorf (s. 208-214).

Alt i alt er spørgsmålet om forholdet til Socialdemokratiet det altoverskyggende spørgsmål i dette bind. Det viser sig bl.a. i, at repræsentanter for SPDs centraludvalg - som faktisk kun havde indflydelse i den sovjetiske zone - deltog som gæster i januar-rådslagningen. Formanden, Grotewohl, holdt ovenikøbet en kort tale (s. 180-85), i hvilken han kritiserede Kurt Schumachers modstand mod samarbejdet med kommunisterne. Talen giver sammen med andre informationer, som kan findes i oplæggene på de forskellige konferencer, et væsentligt, omend ikke fuldgyldigt, indblik i Socialdemokratiets udvikling i det første halvår efter krigens afslutning. I arbejderklassen var der utvivlsomt et bredt ønske om et socialistisk enhedsparti - det ved vi jo også fra andre lande - spørgsmålet var selvfølgelig, hvordan dette ønske skulle realiseres, og hvilket slags parti det nye enhedsparti skulle være. Samtidig har der naturligvis været tendenser i begge lejre, der afviste et enhedsparti.

Dokumentsamlingen indehol-

der naturligvis centrale bidrag til forståelsen af KPDs udvikling i 1945/46, det er jo partiets egne dokumenter. Men samlingens betydning ligger ikke kun hos KPD og dets udvikling; da partiet var en væsentlig faktor i samtiden har den derudover relevans for hele den tyske udvikling i denne tid. Den meget grundige kommentering gør værket brugbart til yderligere undersøgelser.

Martin Andersen

De ufaglærtes klub på NOVO

Henning Grelle: Klub F 109 på Novo. Fabrikarbejdernes klub hos Novo Terapeutisk Laboratorium, klub F 109 gennem 50 år. 1944-1994. Udgivet af Klub F 109, København 1994, 70 s.

Jubilæumsskrifter sætter gennemæssige grænser, oftest ved at skille fagbevægelsens organisatoriske udvikling fra arbejdets udvikling. Det hænger sammen med formål og målgruppe: at vise værdien af solidaritet, organisation og indsats for at opnå resultater set fra gulvhøjde, fra selve "fagbevægelsens livsnerve", dvs. klubben på arbejdspladsen, hvor igennem den kollektive identitet søges opbygget hhv. bevaret.

Henning Grelle har længe og ikke uden held arbejdet med at fomy genren (jfr. jubilæumsskrifterne om bagere og tobaksarbejdere), og den metode tages op påny. Derfor er det ikke historien om efterkrigsoffensiven, storstrejken i '56 eller Påskeoprøret i '85, der fortælles. Det er historien om dialektikken mellem forandringerne i arbejdet og

forandringerne i lønarbejderkvalifikationer, der sættes i fokus med vægt på kampen om løn og arbejdsforhold, udviklingen af særlige aftaler på NOVO osv.

Ganske vist omtales klubbens støtte til de strejkende typografer 1947, Philips 1951, arbejdsmændene 1956 men ikke som en integreret del af klubbens historie. Fællesmængden af lokal og regional eller national fagbevægelseshistorie leder man altså forgæves efter. Formålet er et andet.

I forordet nævner Kjeld Hauerberg Olsen, fmd. for Fabrik og Specialarbejdernes Forbund, København, dette formål ved at betragte klub F 109 som prototype på fagbevægelsens fremtid som rådgiver og medspiller om rammeoverenskomster, der udfyldes decentralt (s. 2).

Grelle fremstiller udviklingen af klubben på baggrund af en gennemgang af NOVOs udvikling. Beretningen er i dette mere begrænsede perspektiv særdeles relevant og interessant. Den belyser forhold i fremvæksten af en særlig virksomhedskultur og dennes sammenstød med traditionelle lønarbejderlivsformer, som ender med lønarbejdernes tilpasning. Det kan opfattes som klasse-mæssig integration, men vel også som en historie om, hvordan arbejdskraften bliver uundværlig og sikrer sig ordentlige løn og arbejdsvilkår.

Vekslingen mellem selve beretningen om klubben (organisation for forsvar af lønarbejders vilkår) og de indsatte individuelle beretninger (om hverdagen som ufaglært) fungerer i dette tilfælde fint og illustrativt. Dette råder i noget omfang bod på fraværet af forskellige opfattelser.

Et forhold, nuværende fmd. for klubben, Jan Carstensen, afrunder med: "Historie er ikke nødvendigvis hele virkeligheden, men hvad der står tilbage i gamle optegnelser og i folks hukommelse. Dette medfører en mangel på de forskellige holdninger, synspunkter og argumenter, der på det givne tidspunkt blev fremført" (s. 66).

Et enkelt hjertesuk må være tilladt: afslutningens status om klub F 109 (s. 64-65) kunne med fordel have udgjort indledningen og derved skabt overblik over, hvad vi nu kunne forvente. Især når noget så elementært som en indholdsfortegnelse glimrer ved sit fravær.

Niels Rosendal Jensen

Labour, Socialdemokratiet og EU

Jens Henrik Haahr: Looking to Europe. The EC Policies of the British Labour Party and the Danish Social Democrats, Aarhus University Press, Århus 1993, kr. 198.-, 340 s., ISBN 87 7288 449 5

Den europæiske politiske dagsorden blev kraftigt ændret med Berlinmurens fald i 1989. Det gælder for alle politiske partier og bevægelser, at en revision af disses verdensbillede herefter var uomgængelig.

Jens Henrik Haahrs afhandling er et bidrag til det retrospektive studium, det er at klarlægge, hvordan den nye situation i Europa er blevet håndteret. I dette tilfælde drejer det sig om at beskrive udviklingen i holdningerne hos Labour i England og Socialdemokratiet i Danmark.

Der rejses følgende centrale spørgsmål til besvarelse:

1) Betragter de to socialdemokratiske partier det europæiske fællesskab som en trussel mod den ønskede nationale regulering af samfundet?

2) Hvordan anskuer de to partier udviklingen i det europæiske fællesskab, når der erkendes og accepteres en dyb afhængighed mellem de enkelte lande i fællesskabet?

Disse spørgsmål bæres frem af den erkendelse, at der er en indbygget konflikt mellem udviklingen af et markedsbaseret, politisk liberalt EU på den ene side og et reformistisk, socialdemokratisk ønske om en reguleret markedsøkonomi på den anden side.

Afhandlingen indledes med en meget summarisk introduktion til teorier om partiadfærd og et meget kort signalement af generel socialdemokratisk politik. Herefter følger en kort, ukritisk præsentation af den neofunktionalistiske integrationsteori. De teoretiske afsnit afsluttes med en række generelle påstande, der danner grundlag for den videre empiriske analyse. Disse vedrører interne og eksterne forklarende faktorer bag integrationsprocessen i EU.

Commonwealths faldende betydning i løbet af 1960'erne førte for Labour til en reorientering mod Fællesmarkedet, som et nyt internationalt forum for beslutningstagen. Labours manglende succes med "National Plan" for rekonstruktion af den engelske økonomi var ligeledes medvirkende årsag til, at Wilson-regeringen orienterede sig mod Fællesmarkedet, som en mulighed for ny økonomisk impetus. En

ansøgning om medlemskab blev afsendt i 1967.

Det blev imidlertid en anden intern begivenhed, der ændrede på Labours ellers pragmatiske ønske om at komme med i Fællesmarkedet. I 1970 udsendte regeringen en Hvidbog om konsekvenserne af et kommende medlemskab. Man havde forestillet sig, at en tilslutning ville resultere i højere beskæftigelse og levestandard, men Hvidbogen påpegede muligheder for pristigninger og betalingsbalanceproblemer. Dermed tippede flertallet i Labour til modstand. Samtidig udviklede der sig hurtigt en kraftig EF-modstand i fagbevægelsen.

England fik sit medlemskab samtidig med Danmark, men måtte senere efter en genforhandling gennem en folkeafstemning om EF-medlemskabet. Frem til 1983 indtog England en yderst skeptisk holdning til EF-samarbejdet. Dette indebar blandt andet at England ikke deltog i opstarten af det Europæiske Monetære System, EMS'en.

Labours valgnederlag i 1983 førte dog igen partiet over i en mere pragmatisk holdning til EF-samarbejdet, hvor hovedtemaet var ønsket om international koordineret indsats i kampen mod arbejdsløshed. Dette skete både i erkendelse af den mislykkede franske enegang i beskæftigelsespolitikken, men også ud fra en analyse af den stigende indbyrdes afhængighed mellem økonomierne i Fællesmarkedet. Derfor var det heller ikke afsnittet om det indre marked i Den Europæiske Fællesakt, som generede Labour i 1985-86, men en dyb skepsis over for institutionelle ændringer i form

af flertalsafgørelser i Ministerrådet. Sidstnævnte førte Labour frem til en afvisning af Fællesakten.

Især perioden 1987-90 er interessant at studere, når det drejer sig om ændringer af Labours holdning til EF-samarbejdet. Den hidtidige skepsis omkring institutionelle ændringer er væk. Nu ønskes der kvalificeret flertal i ministerrådet for politikker, der forbedrer lønmodtagernes rettigheder og miljøstandarderne. Og hertil kommer dog på en række betingelser - en principiel tilslutning til Englands indtræden i den økonomiske og monetære union.

Labours ændrede indstilling til EF-samarbejdet har en parallel i det danske Socialdemokrati. Omend ændringen hos det danske parti er mindre ekstrem, har den noget af de samme grundtoner som beskrevet ovenfor.

Det, der især har tvunget det danske Socialdemokrati til en ændret stillingtagen til EF, er resultatet af folkeafstemningen om det indre marked i 1986. Da stemte et flertal i den danske befolkning imod partiets anbefaling af et nej. Dermed banedes vejen for den frie bevægelighed af varer, kapital og arbejdskraft.

På især to områder gav dette Socialdemokratiet anledning til revision af sin EU-politik. Dette skete ud fra frygten for social dumping og miljøsvineri. Det mest tilbagesående land på disse områder skulle ikke have lov til at sætte standarderne for alle EF-landene. Derfor accepterede partiet, at der her kunne indføres nye politiske spilleregler: Efter et overnationalt princip - flertalsreglen! Der skulle indføres minimumsregler vedrørende løn-

modtagernes rettigheder og for miljøområdet. På denne måde håbede man, at truslen om flytning af virksomheder fra Danmark til andre dele af EF kunne mindskes.

Til gengæld var interessen for den monetære union meget behersket på dette tidspunkt, hvor nødvendigheden af en supranational politik om miljø og lønmodtagerrettigheder blev formuleret i 1989. Det anerkendtes, at et fastkurssamarbejde er at foretrække, men man afviste at tage det fulde skridt mod en fælles valuta, da dette ville indebære, at hele den generelle økonomiske politik blev gjort overstatslig. Haahr fremhæver sidstnævnte ved at præsentere den skepsis, hvormed socialdemokraterne mødte Delors-Rapporten om den økonomiske og monetære union.

Den ændrede miljøpolitik og den nye politik angående lønmodtagernes rettigheder blev ifølge Haahr fremtvinget af den interne dynamik i det indre marked. Dermed blev de første frø til et tættere og mere bindende samarbejde omkring den generelle økonomiske politik lagt. Dette skete i en erkendelse af den indenlandske politiske realitet, at en fortsat kamp mod yderligere EU-integration ville føre til en ydmygelse af partiet efter afstemningen i 1986, og at risikoen for at miste politisk indflydelse efterhånden ville stige.

Således stod man med nogle af konsekvenserne af 17 års deltagelse i en overnational markedsliberaliseringsproces. Og dog havde den samlede vurdering op til afstemningen i 1972 været, at det ville give de bedste velfærdsgvinster at stemme ja til delta-

gelsen i EF. Bag denne overvejelse ligger ifølge Haahr en forestilling om, at en lille stat er mere afhængig af adgang til et marked med større stater end viceversa. Endvidere har små stater færre statsmidler til at vinde en krig på industrisubsidier.

Der var altså fuld bevidsthed om, at en indtræden i EF ville medføre færre muligheder for statsintervention i den nationale økonomi. Man anbefalede fra Socialdemokratiets side stærkt en handelsliberalisering og en understregning af Rom-traktatens forbud mod visse typer af industri-subsidier. Perioden for dansk medlemsskab fra 1973-86 blev derfor i socialdemokratisk forstand en lære-periode i samarbejde, hvor man samtidig stærkt fastholdt, at der ikke måtte ske institutionelle ændringer i EF.

Derfor var partiet også meget imod 1986-pakken, fordi den indeholdt et føderalistisk element, som bestod i at give Europaparlamentet mere indflydelse. Dette ville efter Socialdemokratiets opfattelse svække det danske demokrati. På den anden side betød den tabte folkeafstemning og den fortsatte anbefaling af en handelsliberalisering, at den noget defensive holdning overfor institutionelle ændringer blev korrigeret i slutningen af 1980'erne. I samklang med store dele af fagbevægelsen foreslog partiet derfor ovennævnte princip om flertalsbeslutninger, når det gælder lønmodtagerrettigheder og miljøspørgsmål. Således kom EF efterhånden til at spille en rolle for dele af et nationalt højt værdsat politikområde.

Bogens hovedpointe er, at det primært er eksterne faktorer, der bidrager til udviklingen af Soci-

aldemokratiets EF-politik - iøvrigt langt hen på linie med udviklingen hos det britiske Labour. Processen umiddelbart op til Maastricht-traktaten og afstemningen herom analyseres dog ikke i bogen. Jens Henrik Haahrs historieskrivning standser med murens fald og Tysklands genforening, men det er jo også en berettiget beslutning!

Mogens Ove Madsen

Fremmedfjendtlighed og solidaritet i den multinationale arbejderbevægelse

John J. Kulczycki: The Foreign Worker and the German Labor Movement. Xenophobia and Solidarity in the Coal Fields of the Ruhr, 1871-1914, Berg, Oxford 1994, 297s., £44.95, ISBN 0-85496-393-6

Historien om minearbejdernes hverdags- og arbejdskampshistorie i Ruhrområdet er et vanskeligt, men egentligt nærliggende emne at tage op. For at skrive den er det nødvendigt at bruge de polske kilder, og man må som historiker åbenbart også føle sig socialvidenskabeligt truffet. Dette er den amerikanske polske historiker J.J.Kulczycki klar over, og han har - længe efter afhandlingerne af K. Tenfelde og C. Klessmann og efter R.C. Murphys undersøgelse er udkommet - skrevet arbejdskampenes historie i Ruhrområdet nøgternt og sagligt og til dels på en ny måde. Hans konklusion lyder i al sin brutale enkelhed: "Arbejderbevægelsens ledere i Ruhrområdet så de polsktalende

fremmedarbejdere som en forhindring for bevægelsens vækst og udvikling. Deres antipati mod dem bidrog til skabelsen af negative fordomme om disse fremmedarbejdere, fordomme som videreførtes af de fleste af arbejderbevægelsens historikere. Imidlertid viser fremmedarbejdernes og arbejderbevægelsens historie i Ruhrområdet før første verdenskrig, at hovedforhindringen for udviklingen af solidaritet mellem minearbejderne var de indfødte arbejderes og deres organisationers fremmedhad" (s. 259). På det punkt er han uenig med f.eks. Murphy, men denne led da også under det handicap ikke at kunne sige noget originalt om, hvilke beslutninger de polske fremmedarbejdere traf inden for deres egne organisationer, da han åbenbart pga. manglende sprogkundskaber - ikke har brugt polske kilder. Og Tenfelde og Klessmann undersøger iflg. K. ikke tilstrækkelig systematisk de polske minearbejderes strejkeaktivitet.

K.s. arbejdsmetode og fremstilling udmærker sig ved præcision, et omfattende kendskab til kilder og litteratur og til den europæiske historie i perioden og samtidig ved at være temmelig provokerende. Forfatterens interesse er med hans egne ord oprindeligt det "polske spørgsmål". Via dette har han fundet vej til den multinationale arbejderbevægelse i det tyske kejserrige. Og han begynder sin afhandling med en trommehvirvel: At de tyske socialdemokrater den 4. august 1914 ved verdenskrigens udbrud brød solidariteten med deres kammerater i Europas andre nationalstater ved at stemme for krigskreditterne kan føres til

bage til den socialistiske - men også nationalistiske - fagbevægelses optræden i Tyskland i årtierne forud for 1914. Til trods for II. Internationales fraser om solidaritet havde de tyske arbejderes socialistiske bevægelse altid været præget af fremmedhad. Og det havde de polske arbejderes konkrete optræden i Ruhrområdets miner - kendetegnet som den var af en militant holdning i opbygningen af deres egne interesseorganisationer - ikke kunnet ændre noget ved. Denne beskrivelse er alt for udialektisk, idet K. på grundlag af forholdene i én erhvervsgruppe og i én region mener at kunne drage holdbare slutninger om partiets (SPD) parlamentariske handlemåde på nationalt plan.

K.s. empiriske hoveddel (kap. 2-6) er en rekonstruktion af de polsktalende "preussiske undersåtters og statsborgere i Tysklands" optræden i Ruhrminearbejdernes store strejker i årene 1872, 1889, 1890, 1891, 1893, 1899 ("opstandene" i Herne på de polske minearbejderes initiativ), 1905 og 1912. Denne yderst nuancerede og fængslende analyse indrammes af en indledende orientering (kap. 1) om Ruhrområdets industrialisering og rekrutteringen af de polske arbejdsmigranter i de preussiske østprovinser og af en kort konklusion, hvori den eksisterende dialektik mellem fremmedhad og solidaritet i undersøgelsesområdet og -periode forfølges ud i sin yderste konsekvens. De polske minearbejdere i Ruhrområdet var præget af en "etnisk klassebevidsthed... som kombinerede både det, der forenede dem og det, der adskilte dem fra deres kolleger" (s. 262). Iflg. K. gjaldt det

ikke, som den forudgående forskning har hævdet, at de var præget af en landlig-tilbagestående indskrænkethed. De organiserede sig tidligt, frigjorde sig fra den katolske indflydelse i den (tyske) "Gewerkverein Christlicher Bergarbeiter" (hvad Klessmann allerede påviste 1985), og satte f.eks. i 1899 i Herne interesse spørgsmål på dagsordenen på yderst militant måde, uden at de indfødte minearbejdere gjorde fælles sag med dem - og oprettede i 1902 deres eget fagforbund ZZP (Zjednoczenie Zawodowe Polskie), som også organiserede deres kolleger i Øvre-Schlesien. 1905 deltog de i den indtil da mest omfattende strejke i Europa, og i denne overvandt de indfødte arbejdere iflg. K. deres fremmedhad og samarbejdede på lige fod med deres organiserede polske kolleger. Derimod mislykkedes et samarbejde under strejken i 1912, hvad der iflg. K. ikke skyldtes de polske minearbejdere, men uenighed blandt de indfødte arbejdere.

Som årsag til, at den hidtidige forskning har forsømt vigtige aspekter af den polske arbejderbevægelses socialhistorie, anfører K. tre forhold. For det første har "main stream"-historiografien, som fortsat går ud fra nationalstatslige kriterier, tillagt befolkningsgrupperne, der stammer fra områderne øst for Oder utilstrækkelig betydning. For det andet er man i den (tyske) fagbevægelses historieskrivning gået ud fra de østlige "landlige" indvandreres tilbageståenhed. For det tredje vanskeliggør de administrative kilders måde at se problemerne på en adækvat forståelse: Den polske fagorganisation opfattedes f.eks. af de samtidige

preussiske myndigheder, de faglige ledere og af journalisterne overvejende som en nationalistisk organisation og ikke som en del af arbejderbevægelsen.

K.s skarpsindige videnskabelige dialog med sine europæiske læremestre (Klessmann, Tenfelde, Stefanski m.fl.) og hans kritik af deres konklusioner om betydningen af de ikke-tyske dele af Ruhrområdets arbejderbevægelse på den ene side og i kejserriget som helhed på den anden side er forfriskende læsning. Ud af hans omfattende kildefund i polske og tyske arkiver vokser en fremstilling, som didaktisk set bygger på en rekonstruktion af de store, kendte og små, mindre kendte industrielle konflikter. Desuden gør den også de etniske grupperes hverdagshistorie i Ruhrområdet levende, hvilket også gælder det fremragende illustrationsmateriale. Hans kendskab til selv de fjerneste tyske og polske publikationer om emnet er imponerende. Denne afhandling giver en adækvat fremstilling af den multikulturelle virkelighed for den europæiske arbejderklasse i årene før 1914, som iøvrigt også tager hensyn til de impulser, som migrationshistorikeren Dirk Hoerder i Bremen har udviklet sammen med andre migrationshistorikere.

Claudius H Riegler

Internationale brigader i den russiske borgerkrig

Lager, Front oder Heimat. Deutsche Kriegsgefangene in Sowjetrußland 1917 bis 1920. Udg. af en tysk-russisk redaktionsgruppe under ledelse

af Inge Pardon og Waleri W. Shurawljow., K.G. Saur, München 1994, 792 s., DM 480.- ISBN 3-598-11106-1

De dokumenter, der udgives i dette dobbeltbind, belyser en forholdsvis ukendt indsats fra kommunistisk side under den russiske borgerkrig 1917-1920. Efter revolutionen i foråret 1917 skulle den nye regering bl.a. tage stilling til de mange krigsfanger i Russland. Revolutionens forløb medførte friere forhold for de over 300 000 krigsfanger, hvoraf op imod 180 000 var fra Tyskland. Især oktoberrevolutionen med dens krav om fred betød, at krigsfangerne så en mulighed for at vende tilbage til deres hjemlande. Men for en del - det var kun et mindretal på nogle tusinde - var eller blev revolutionen også deres. De organiserede sig i politiske organisationer, ofte i tilslutning til det russiske kommunistiske parti, og gik ind i Den røde hær for at deltage i kampen mod de kontrarevolutionære tropper.

De gengivne 771 kronologisk ordnede dokumenter er et udvalg af et omfattende materiale, som hovedsageligt er fundet i russiske arkiver. Langt de fleste bliver offentliggjort for første gang og en betydelig del er oversat fra russisk.

Udgivelsen er på et højt kildekritisk niveau, den giver indtryk af virkelig af have fundet de relevante kilder frem, der på en bred basis lader fornemme, hvordan denne bevægelse tog fart, led nederlag og rejste sig igen for at sejre i borgerkrigen sammen med kommunisterne. Kilderne går fra små detaljer, som forespørgsler om hvordan

man kunne opnå russisk statsborgerskab, og om det var tilladt at gifte sig (nr. 99, 100), optagesansøgninger til de politiske organisationer, om ølleverancer (nr. 101), til betydningsfulde henvendelser, diskussioner, beretninger fra organisationernes arbejde i Perm (nr. 218), i Zari-zyn (nr. 291), i Turkestan (nr. 459) til en slags kongresprotokol for de tysksprogede sektioner (nr. 707) i august 1920. Angsten for de revolutionært "inficerede" soldater fra den tyske hærledelses side bliver tydelig (nr. 84, 91, 204).

Fra december 1920 findes en indberetning, der gør det tydeligt, at den hidtidige udvikling er afsluttet og en ny begynder, idet forholdene blandt de tyske mindretal i Sovjetunionen diskuteres og disse udnævnes til de tyske sektioners nye opgave. "Normaliseringen" efter borgerkrigens afslutning og hjemsendelsen af de fleste krigsfanger var indledt.

Der var nu ikke kun tyske og østrigske krigsfanger, men også ungarske, rumænske jugoslaviske, bulgarske og selv tjekiske krigsfanger (som f.eks. Jaroslaw Hasek), der stillede sig på revolutionens side. De fleste tjekker, der på et tidligt tidspunkt var blevet frigivet fra fangelejrene og udrustet som en militær enhed for at blive anvendt i krigen mod centralmagterne, vendte sig imidlertid mod de revolutionære styrker.

Det største problem for kommunisterne var, at soldaterne ville hjem, især efter at revolutionen også var brudt ud i deres hjemlande, og krigen var afsluttet, så de ikke kunne genindkaldes hjem. Men de internationale tropper var et vigtigt

islæt i revolutionshæren, og det heraf opståede dilemma var næsten ikke til at løse (smlg. f.eks. nr. 299, 300, 313, 329, 339). Det forsøgte løst ved at samle de internationale soldater i større enheder og proklamere, at de skulle kunne vende hjem med våben i hånd - dvs. føre revolutionen videre i hjemlandene. Det mislykkedes som bekendt.

Men disse beretninger, protokoller, cirkulærer, breve, avisartikler - der blev udgivet en betydelig række aviser og brochyrer (i 1918 blev der således udgivet 27 brochyrer på tysk, se nr. 319) på de forskellige sprog - fra centralt og lokalt hold giver en klar fornemmelse af, hvordan forholdene udviklede sig for krigsfangerne som helhed og for de internationalistiske grupper i særdeleshed. Det lettes betydeligt af de hjælpemidler, udgiverne har udstyret de enkelte dokumenter med. Dokumenterne er forsynet med personoplysninger, krydshenvisninger til andre dokumenter, anmærkninger og de nødvendige kildehenvisninger. Det er en imponerende indsats. Som tillæg findes en oversigt over de relevante samtidige tidsskrifter, et geografisk register og et personregister. Endvidere anføres (s. 752) enkelte russiske og tyske værker, der har analyseret problemerne. I betragtning af denne magre liste kunne man have ønsket sig en omfangsrig indledning til dokumenterne, der havde skitseret de dér rejste problemer, og den sammenhæng de stod i. Det 4-siders forord er ikke tilstrækkeligt. Et eller flere landkort havde også kunnet lette forståelsen.

Der er mange problemer forbundet med forståelsen af disse

dokumenter, som for en stor dels vedkommende skyldes, at internationalisternes organisation selvfølgelig var skrøbelig, at de agerede under en borgerkrig, at det russiske samfund forandrede osv., osv. Udgivernes hjælpende hånd måtte gerne have givet yderligere støtte - f.eks. forklaret hvorfor Jelena Stassowa pludselig dukker op med betydelig autoritet. Og måske også givet informationer om hendes videre karriere.

Udgiverne beklager, at de ikke har haft adgang til SUKPs og Kominterns arkiver og dermed ikke har kunnet dokumentere disse instansers betydning for krigsfangerne. Da de utvivlsomt har haft betydning, bl.a. i forbindelse med krigsfangernes rolle i de hjemlige kommunistiske partier - den ungarnske revolutionsleder Bela Kun kan nævnes her - er det jo muligt, at der engang kan komme et tillægsbind, der så også kunne give en første interpretation. Udgiverne har med denne udgivelse helt klart vist deres kompetence til at gøre det.

Gerd Callesen

Socialt Boligbyggeri i 60 år

Kenn Schoop: At bygge boliger - FSB's historie 1933 - 1994, FSB, København 1994, 160 s., kr. 150.-, ISBN 87-985294-0-4

Isit forord siger forfatteren, der er cand. mag. i historie og samfundsfag, at han har bestræbt sig på at give "et nuanceret billede af de faktorer, personer og processer, som i et ofte kringlet samspil har udstykket FSB's kurs gennem tiderne. ..."

Første kapitel i bogen hedder "Rødder". Det beskriver Københavns udvikling fra midten af 1800-tallet over koleraepidemi, pionerbyggeri som Brumleby, byggeforeninger og spekulationsbyggeriet omkring århundredskiftet til 1920'ernes store åbne karreer.

I andet kapitel, "Nybyggertiden", fortælles om bolignød og byggeboom efter 1. verdenskrig, og om arbejdsløsheden i byggefagene, som søgtes afhjulpet gennem den boligpolitik, der fulgte Kanslergadeforliget.

Her beskrives også baggrunden for og starten på "Foreningen Socialt Boligbyggeri" og Københavns Kommunes direkte interesser i byggeforeningen, der i praksis kom til at fungere som et kommunalt foretagende. Der gøres meget ud af at fortælle om de overvejelser, som byggeselskabets bestyrelse og administration gjorde sig i forbindelse med udformningen af boligbyggeri for "den jævne befolkning". Man benyttede nogle af tidens dygtigste arkitekter, bl.a. Edvard Heiberg og Ole Buhl, og FSB var blandt de første sociale boligelskaber, der opførte blokbebyggelser med solvendte altaner omgivet af grønne anlæg. Eksempler herpå er Ryparken, Lundevænget, Kantorparken og Bispeparken.

Tredje kapitel med overskriften: "Beboerbehov og byggeindustri" fortæller om den store vægt, som FSB lagde på, at bebyggelsernes udearealer blev gjort attraktive.

I årene fra 1933 til omkring 1960 var det havearkitekten, professor C. Th. Sørensen, der havde ansvaret for udformningen af legepladser og beplant-

ninger i de forskellige afdelinger.

Indretningen af udenomsarealerne og installering af badeværelse og centralvarme i bebyggelserne skete på bekostning af størrelsen på boligerne, som mest var 2-værelses lejligheder på i gennemsnit 62 m².

Med bolignøden efter 2. Verdenskrig begyndte man at bygge med standardiserede betonelementer. Det krævede rationelle byggepladser og gav begrænsninger i de arkitektoniske udfoldelsesmuligheder. Det er Bella-høj-punkthusene, Tingbjerg-bebyggelsen og højhusene ved Milestedet på grænsen mellem Rødovre og Brøndbyøster eksempler på.

Forfatteren peger også på de problemer, som specielt højhusbyggeri giver i forbindelse med børns legemuligheder, og hvor svært det er at få store nye boligområder, der bliver befolket på en gang, til at fungere som "samfund". Der bringes her et citat fra Steen Eiler Rasmussens bog, København, fra 1969: "(Man) har fundet ud af, hvordan man bedst skulle placere bygningerne for arbejdsprocessen under opførelsen, hvordan man kunne køre og virke på den hurtigste måde og med mindst muligt spild. Men der er stadig ikke foretaget sammenlignende studier over, hvordan de forskellige boligkvarterer er for beboerne ...".

I sidste kapitel: "Fra uoplyst enevælde til beboerdemokrati", beskrives den lange og seje vej, som beboerne måtte gå, for at få indflydelse på deres egen bolig-situation. Beboerdemokratiet havde trange kår i en "forening" hvis bestyrelsen var selvsupple-

rende og uden en kompetent forsamling, den skulle stå til regnskab for.

I protest mod den ringe indflydelse, oprettedes lejerforeninger; men da disse var organiseret i henholdsvis socialdemokratiske og kommunistiske lejerorganisationer, havde man svært ved at slå igennem overfor FSB's bestyrelse. I 1953 skabtes så "Fællesorganisationen af lejerforeninger i FSB".

Ved en vedtægtsændring i 1947 fik man oprettet et repræsentantskab på 12 personer, hvoraf de 2 skulle være beboere i selskabets bebyggelser. I 1963 fik lejerne den første mand i bestyrelsen, og fra midten af 1980'erne havde beboerne flertal i bestyrelsen, godt hjulpet på vej af lovgivningen på dette område.

Der er noter efter hvert kapitel, ligesom der er en to sider lang litteraturliste bagest i bogen. Der er mange og store fotografier fordelt over næsten alle bogens sider og desuden enkelte situationsplaner og lejlighedsplaner. Kun cirka halvdelen af bogens sider bruges til tekst.

Man får et godt indtryk af, hvorfor den eksisterende københavnske boligmasse ser ud, som den gør. Også den arkitektoniske udvikling er beskrevet grundigt og interessant, og oplysningerne, om hvordan kommunen hele tiden har villet bestemme, vil mange beboervalgte i de almennyttige boligselskabers bestyrelser kunne nikke genkendende til.

Birgit Andreassen

Tysk socialistisk presse 1918-33

Aiga Seywald: Die Presse der sozialen Bewegungen 1918-33. Linksparteien, Gewerkschaften, Arbeiterkulturbewegung, Anarchismus, Jugendbewegung, Friedensbewegung, Lebensreform, Expressionismus - Schriften des Fritz-Hüser-Instituts für deutsche und ausländische Arbeiterliteratur Reihe 2 Band 9 - Klartext Verlag, Essen 1994, 465s., DM98.-, ISBN 3-88474-169-1

Et bibliotek i Bochum og to i Dortmund har med dette bind udgivet et fælles katalog over deres bestand af tysksproget arbejderpresse i bredeste forstand. De 1174 registrerede titler - med et supplement af Esperanto-titler ialt 1194 - er anoterede, hvilket hjælper ved vurderingen f.eks. af tidsskrifternes skiftende politiske tilknytning. I personregistret findes ca. 3.000 navne på redaktører eta, organisationsregistret nævner 750 forskellige organisationer; et emneregister, et geografisk register og en fortegnelse over bilag og særnumre giver yderligere adgang til bestanden.

Med kataloget er lokale brugere i Ruhrområdet hjulpet godt på vej, og andre brugere har en nem mulighed for at finde oplysninger om sammenhæng mellem personer, organisationer og udgivelser. Nogle af tidsskrifterne er ret sjældne, findes formentlig kun få andre steder, så også af den grund er en gennemgang af kataloget en fordel, når man vil gå i gang med et emne fra Weimar-republikken. Bibliotekernes bestand er yderst ujævn: den går

fra enkelt-numre til komplette samlinger. Men hvis man leder efter præcis det nummer... Et yderligere problem er naturligvis, at bestanden i de tre biblioteker dækker et ret tilfældigt udsnit, dvs. kataloget supplerer en omfattende bibliografi, den erstatter den ikke.

Man må selvfølgelig spørge sig selv om det økonomisk kan svare sig at udgive et sådant katalog i bogform i disse data-tider, men udgiverne må have ment det, og for brugerne er det klart en fordel.

Martin Andersen

De tog deres skrub!

Ole Sohn: Der var bud efter dem. Fire skæbnefortællinger fra 30-ernes revolutionære miljø. Vindrose, København 1994, 252 s. kr. 248.-, ISBN 87-7456-508-7

Det tjener forlag og forfatter til ære at fremdrage denne længst svundne periode, repræsenteret ved fire ildsjæle, som hver især tog deres skrub på revolutionens og antifascismens mange fronter. Victor Priess, Villy Fuglsang, Helge Kierulff og Ety Hiort-Lorenzen er hovedpersonerne, hvoraf flere vil være danske læsere mere eller mindre bekendte.

Villy Fuglsang, den utrættelige slider i DKP's tjeneste. Landarbejderen, der skabte opstandelse i herregårdenes folkestuer på Fyn ved - som den eneste - at abonnere på Arbejderbladet, før han indmeldte sig i DKU og købte en lærebog i russisk for at tilegne sig dette sprog ved selvstudium. Og gladeligt kørte de 15-20 km på cykel til Ans for at holde sit

partikontingent ajour, da han var blevet optaget i DKP

Under et partikursus på Leninskolen i Moskva 1936 nåede kamprådet fra Madrid også Villy, der meldte sig under republikkens faner. Hvad ellers? Når det drejer sig om "Fuglen". Hjemme igen blev hans arbejdsfelt Ålborg med forskellige landbrugsjob samt formandsposten for DKP-Ålborg. Og i 1940 indvalgt i partiets centralkomité, hvad der medførte hans arrestation og indespærring i Horserødlejren 1941, sammen med mange andre arresterede kammerater, da partiet blev forbudt 22. juni.

Odysséens videre forløb turde være velkendt, da tyskerne overtog magten i Danmark 29. august 1943, og regeringen lod hånt om de indespærrede landsmænd i Horserød, der - i et antal af 150 - blev skibet af vejen til Stutthoflejren i Polen. Hvorfra Villy vendte hjem til partilivet i Danmark 1945 og indvalgte i Folketinget over ialt 18 år.

Der er et vist sammenfald i beretningen om Helge Kierulff, som - med en anderledes borgerlig baggrund - blev en af de første, der distribuerede papmælk i Danmark. Og med hele tre mejeriuudsalg at se til i Hillerød.

Før den tid stod han til søs, blandt andet med "Georg Stage". Men det var i Arkhangelsk 1927 han mødte livet i den unge sovjetstat og blev sporet ind på den revolutionære vej, Helge aldrig siden fraveg. Og med sin søværts baggrund knyttedes han naturligt til - og blev formand for - den internationale sømands- og havnearbejdersammenslutning, ISH, - Ernst Wollwebers kominternstyrede dækorganisation, hvor også Richard Jensen havde flere

end én finger med i datidens spegede, illegale spil.

Også Kierulff blev ført ind bag helvedets porte i Stutthoff, men slap fri med livet i behold, og var i 15 år forretningsfører for Land og Folk.

Og meget apropos Komintern, skulle netop dette "apparat" blive Ety Hiort-Lorenzens skæbne, da hun - efter endt ophold på Leninskolen i Moskva (som tak for et rekreationsophold på Krim) i 1934 på det nærmeste blev befalet at arbejde konspirativt for Komintern og NKVD ved at bringe diverse dobbeltbundede kufferter rundt til den halve verdens hovedstæder, hvor kommunister arbejdede i det skjulte. Helt til Shanghai nåede hun, før den psykisk belastende styrkeprøve det var at arbejde fordækt med udsigt til at dø ung, omsider bragte hende fri af byrden, hjem til en mere normal livsførelse. Og et bryllup i familien, da søsteren Elna og Arne Munch-Petersen giftede sig i 1935.

Jeg er ikke glad ved denne på forhånd omfangsbegrænsede anmeldelse, hvor man tvinges til at skøjte hen over så meget væsentligt. Men værre bliver det, når også bogen, der skal omtales, lider af samme mangel på udførlighed.

Og det er da min eneste indvending, ikke mindst hvad angår beretningen om Victor Priess, hvis helt utrolige liv havde fortjent en selvstændig udgivelse, så detaljerne - hvor smertefulde de måtte forekomme læseren - var blevet afdækkede.

De detaljer, der er alle historikers sjæl. Thi hvilket virkelighedsdrama har denne gedigne tyske kommunist ikke at meddele sin eftertid, fra han som 15-årig

blev medlem af KPD's ungdomsforbund i Hamburg og hvirvledes ind i det skæbneforløb, der - med Hitlers magtovertagelse i 1933 bragte Victor i nærkontakt med Gestapo før flugten via Oslo til København, efterlyst af nazisterne "for højforræderi".

Han sloges i Spanien. Døjede med tyfus i Frankrig og Algier. Kæmpede på engelsk side mod Nazi-Tyskland - med kontakt til Komintern, der bad ham kontraspionere, da amerikanerne ønskede ham som efterretningsmand bag nazisternes linjer. Han blev kaldt til Sovjetunionen for at virke politisk blandt de tyske fanger efter slagene ved Stalingrad og Kursk. Og faldt så i en forbandet, nedrig og falsk unåde hos Stalins NKVD, som spærrede ham inde til 9 års sibiriske trængsler, der kun mådeligt når frem til læserens kendskab i det alt for sammenpressede kapitel om hædersmanden Victor Priess, der - sammen med Villy, Kierulff, Etty og mange andre af denne generations ukuelige tog deres skrub i svundne tiders revolutionære miljø.

Torben Bjerg Clausen

Typografer fortæller

Typografers liv og arbejde under det 20. århundredes omskiftelighed. Red.: Axel Pedersen, Husets Forlag, Århus 1994, 192 s. kr. 150.-ISBN 87-7483-323-5

Bogens forfattere er egentlig de 6 fra Århus, som i 1991 - 92 fortalte om deres liv til hinanden og til vejlederne Kirsten Harrits og Ditte Scharnberg. Disse 6 er: trykker Kai Weibøl, 63 år, pålæggerske Ellen Otte-

sen, 60 år, håndsætter Kaj Larsen, 63 år, maskinsætter Erik Kodahl, 47 år, maskinsætter Axel Pedersen, 63 år, og typotekniker Birgitte Nielsen, 26 år (Alderen som den var på fortælletidspunktet). Fortællingerne blev båndoptaget til arkivering på "Åstedet, kulturværksted for arbejdsliv og arbejderhistorie", og senere renskrevet og redigeret til bogform.

Redigeringsansvaret er bemærkelsesværdigt lagt på en af fortællerne: Axel Pedersen, og ikke på de 2 vejledere. Dermed er vægtningen og udvælgelsen af fortællingernes enkelte dele foretaget fra fortællersynsvinklen. I den forbindelse kunne det være interessant at vide, hvad der er blevet udeladt og hvorfor. Men sympatisk er forsøget på at overlade fortællingen mest mulig til fortællerne selv, og det giver da også bedre autenticitet.

Vejlederne har naturligvis også indvirket på fortællingen, idet de har struktureret fortællesituationen ud fra deres ideer og tidligere erfaringer med indsamling af erindringer. Om denne strukturering får læseren kun følgende at vide fra indledningen: "Man skiftedes til at fortælle sine oplevelser i afsnit som barndom, skoletid, læretid osv. og sluttede med, at gruppen stillede uddybende spørgsmål til fortælleren".

Denne struktur har bogens enkelte selvbiografiske fortællinger da også, dog er spørgsmålene udeladt, og svarene glider for det meste nogenlunde naturligt ind i fortællingen.

Rækkefølgen af de enkelte bio-grafier kan godt undre, idet der ikke konsekvent er fulgt et kronologisk princip, dog sluttes

der naturligt nok af med den yngste.

Det kronologiske princip er imidlertid gennemført i den enkelte fortælling så grundigt, at der startes med vedkommendes aner, og nogle gange bliver det til en tvivlsom form for slægts-historie præget af anekdoter. Dette er problematisk. For det første ryger troværdigheden med hensyn til en forholdsvis spontan fortælling, idet noget tydeligvis må være læst op fra et manuskript eller afleveret skriftligt til redaktøren. For det andet bygger oplysningerne ikke på fortællernes egne oplevelser. Altså sker der et uheldigt brud på den mundtlige erindringsgenre.

Et andet genrebrud ses via Axel Pedersens fortælling, der ikke som de andres hovedsaglig er talesprog overført til skrift, men tydeligvis talesprog omformet og udvidet i skriftsprog. Også her ryger troværdigheden af den spontane fortælling. Genren er blevet den velovervejede erindringskrivning, og den behersker Axel Pedersen til fulde. Hans fortælling er en fornøjelse at læse med interessante beskrivelser og farverige vurderinger.

I sammenligning kommer de andre fortællinger til at blegne noget. Meget i disse er blevet for pænt, nøgternt og overfladisk. Årsagen kan være, at fortællerne ikke har været spontane nok. Med spontaniteten kan følelserne i højere grad præge valget af erindringer, således at stemninger og holdninger kommer frem. Når dette ikke her er blevet tilfældet i tilstrækkeligt omfang, kan det hænge sammen med fortællesituationen i en gruppe, der først sideløbende skulle lære hinanden at kende. Nogle ville

måske have fortalt bedre i en individuel interview-situation, eller ved at skrive deres erindringer i ro og fred.

Bogens tegninger af fortællerne (ved Ulla Rishøj) er fine, og de desværre alt for få fotografier er et vigtigt dokumentationsmateriale. Deres placering, bagest i den enkelte fortælling, er dog ikke velvalgt. Fotografierne fungerer bedst, hvis de placeres løbende i den konkrete tekstsammenhæng.

Generelt mener jeg, at resultatet af det store fortælle-, redaktions- og redigeringsarbejde, som det foreligger i denne bog kun har personal-, slægts- og lokalhistorisk interesse. Den største værdi ved projektet er den proces, som gruppens medlemmer har været igennem. Fortællingerne får mest almen interesse, når der fortælles om den uddannelse, som overhales af den teknologiske udvikling, med arbejdsløshed, omskoling, efterløn til resultat.

Det er da også med udgangspunkt i disse almene samfundsproblemer, at fortællergruppen i et efterskrift forsøger at sætte deres erindringer og erfaringer ind i en politisk sammenhæng. Her påpeges det forkerte i, at hensynet til mennesker og natur må vige af hensyn til produktionen, og der afsluttes med følgende bemærkninger:

" Men hvordan får man kursen lagt om? Problemet er her nok mere manglende engagement

hos store dele af befolkningen, end manglende evne til at se, hvad der er galt. Man kunne ønske jordens befolkning inddraget i samtale- og fortællergrupper som vor, så man lærte hinanden at kende og fik mod til at mødes i åbenhed og sammen søge en løsning på de stadig mere og mere påtrængende spørgsmål om menneskenes fremtid."

Erik Bartram Jensen

Jern-Internationalen

Walter Wimmer og Felicitas Kailus (udg.): Die Eiserne Internationale. Periodikaverzeichnis des Bestandes Internationaler Gewerkschaftsbund (IMB) in der Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn 1994, 181s., ISBN 3-86077-308-9

Metalarbejdernes internationale faglige sekretariat har overgivet sit arkiv og bibliotek til Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) i Bonn. Den værdifuldeste del af biblioteket er tidsskriftbestanden og FES' har derfor udarbejdet en registrant over disse tidsskrifter, som nu foreligger i form af en edb-udskrift.

De 917 titler er inddelt efter lande, og der findes et korporations- og et titelregister. Dvs. man kan relativt let finde frem til det tidsskrift, man har brug for, hvis man bare har én relevant oplysning.

Bestanden er værdifuld, men det er spørgsmålet, om det er særlig hensigtsmæssigt at udgive en oversigt over det der mere eller mindre tilfældigt er landet i Jern-Internationalens bibliotek. Det er langt fra udelukkende tidsskrifter, protokoller og beretninger fra metalforbund, men også tilsvarende materiale fra andre forbund, Socialistisk (Arbejder) Internationale osv. Registreringen omfatter udelukkende, hvad der fandtes i biblioteket og er ikke kompletteret med, hvad FES' bibliotek havde i forvejen. Dvs. det er en lidt tilfældig bestandsregistrant, der her er blevet udarbejdet, men trods det er den et brugbart hjælpemiddel.

Som anført er det en edb-udskrift, og det viser noget om teknikkens brugbarhed. På den anden side medfører det også en del "støj" - den normale låner har ikke brug for alle biblioteksrelevante oplysninger i den form, de er meddelt her, de forstyrrer kun. Det hører med til billedet, at udskriften efter lande betyder, at selve fagsekretariatets udgivelser ikke findes samlet, men spredt over hele kataloget og i korporationsregistret skal findes under det hhv. engelske, franske og tyske navn. Men trods disse irritationsmomenter er teknikken da et hjælpemiddel - en god bibliotekar er naturligvis bedre, men kan ikke sendes ud eller stå tålmodigt på hylden.

Gerd Callesen